

BAHTSIZ ŞEHZÂDE'NİN BAHTSIZ DİVAN'I: "CEM SULTAN'IN TÜRKÇE DİVAN'I" NEŞRİ ÜZERİNE NOTLAR

Mehmet KALPAKLI

Osmanlı edebî metinlerinin neşriyle ilgili problemlerin bir kısmı Prof. Dr. Mehmed Çavuşoğlu,¹ Prof. Dr. İsmail Ünver² ve Prof. Dr. Tunca Kortantamer³ gibi bilimadamları tarafından çeşitli cepheleriyle ele alınmıştır. Günümüze kadar yazılmış birçok eleştiri yazısında da metin neşri meselesi, yayımlanmış metinlerdeki yanlışlar gösterilmek suretiyle irdelenmiştir.⁴ Bu yazı ve eleştirilerde üzerinde çok durulan noktalar, yanlış okuma, metni anlama ve manalandırma üzerinedir. Dîvân şiiri metinlerinin bilimsel olarak neşri söz konusu olduğunda, metinlerin çeviri yazımı ve transkripsiyonunda bir takım zorluklar or-

taya çıkmaktadır. Bu zorluklar özellikle, devrin sosyal hayatı, şehir yaşantısı, âdet ve inanışlar, zamanın sanat anlayışı gibi, bugün çok kesin hatlarıyla bilgi sahibi olmadığımız unsurlardan kaynaklanır. dahası, Osmanlı edebî metinlerinin neşriyle uğraşan bugünkü araştırmacılar kuşağı, öğrenimlerine latin harfli alfebe ile başlamış ve Osmanlı elifbâsını sonradan, genellikle üniversite eğitimi sırasında öğrenmişlerdir. Bunun sebep olduğu eski harfleri doğru okuyamama problemi, bugün en büyük sorunlardan biri haline gelmiştir. Bilimsel yayımları yapılan metinler (dîvân, mesnevî, tezkire, vs.) Osmanlı edebiyatı ve kültürü hakkında yapılacak her türlü çalışmaya (eleştirel çalışmalar, sözlük çalışmaları, edebiyat tarihleri, vs.) kaynaklık eder. Dolayısıyla, bilimsel yayımı yapılmış metinlerde bulunan hata ve eksikliklerin ileri aşamadaki çalışmalarda ne kadar büyük hatalara ve yanlış hükümlere yol açabileceği kolayca tahmin edilebilir. İşte bu sebeple, Osmanlı metinlerinin yayımı işiyle uğraşanların, bu metinleri yayımlayan kuruluşların ve yayımlanmasını uygun gören jüri ve inceleme heyetlerinin üzerine büyük bir sorumluluk düşmektedir.

Cem Sultan'ın hayatı, geçirdiği mace-

1 Mehmed Çavuşoğlu, "Bir Dîvhan Neşri Üzerinde Notlar", *Erdem*, cilt: 1, sayı:3, Eylül 1985, ss. 801-824.

2 İsmail Ünver, "Eski Türk Edebiyatıyla İlgili Sorunlarımız", *Türk Dili*, 500, Ağustos 1993, sf. 118-126.

3 Tunca Kortantamer, "Genç Edebiyat, Araştırmacısının Yanlışları" *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 7, İstanbul, 1993, ss. 337-365.

4 Bu eleştiri yazılarının çoğunluğu Merhum Hocam Orhan Şâik Gökyay tarafından kaleme alınmış ve bir kısmı 1982 yılında *Destursuz Bağa Girenler* adıyla kitap olarak da yayımlanmıştır.

ralı ve acı günler, Osmanlı tarihinde acıklı bir sayfa olarak yerini almıştır. Daha da acı olan, bahtsız Şehzade'nin kötü talinin maalesef, yaşadığımız asırda da devam etmesidir. Hayatı talihsizliklerle geçen Cem'in Türkçe Dîvân'ı da onun kötü kaderinden payına düşeni almıştır. Doç. Dr. İ. Halil Ersoylu'nun önce Doktora Tezi (1979) olarak hazırladığı ve daha sonra Tercüman 1001 Temel Eser serisinde "vülgarize" (1981)⁵ yayımını yaptığı ve nihayet Türk Dil Kurumu tarafından (1989) "edisyonkritikli", bilimsel neşri yapılan Türkçe Dîvân⁶, maalesef çok önemli eksikliklerle ve hatalarla doludur. Bu sebeplerdir ki, 1997 yılında Münevver Okur Meriç tarafından Atatürk Kültür Merkezi Yayınları arasında yayımlanan, Cem Sultan'ın *Cemşid ü Hurşid* adlı mesnevisi hakkında kapsamlı bir inceleme ve tenkidli metin içeren bir çalışmada (çok daha önce yayımlanmış olan) Doç. Dr. İ. Halil Ersoylu'nun hazırladığı *Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ı* neşri hiç kullanılmamış, Bibliyografya'da dahi yer almamıştır.⁷ Dîvân'dan beyitler aktarmak gerektiğinde de yazma nüshalara mürâcaat edilmiştir. Sayın Okur'un Ersoylu neşrine karşı olan bu tavrını saygıyla karşılıyorum. Zîrâ bu neşri bilimsel bir yayımda kullanmak (içerdiği yanlışlar ve daha da önemlisi eksiklerden dolayı) yapılan çalışmaya zarar getirebilir kanaatindeyim.

Bu yazımda, I. Ersoylu neşrindeki problemleri birkaç başlık altında toplamak ve bunlara örnekler vermek istiyorum.

- 5 Dr. Halil Ersoylu, *Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ı*, Tercüman 1001 Temel Eser Serisi: 157.3 cilt, İstanbul, 1981.
- 6 Doç. Dr. İ. Halil Ersoylu (haz.), *Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ı*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 543, Ankara, 1989.
- 7 Münevver Okur Meriç, *Cem Sultan Cemşid ü Hurşid-İnceleme-Metin*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1997.

a. Nüshalarla İlgili Problemler

Doç. Dr. İ. Halil Ersoylu'nun hazırladığı ve Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan *Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ı* nın metni, üçü esas ve "gerekli hallerde" başvurulan üçü yardımcı nüsha olmak üzere altı nüsha üzerine kurulmuştur. Oysa Dîvân'ın bilinen on bir nüshası mevcuttur. Sayın Ersoylu'nun kullandığı:

1. Bursa Orhan-Haraççı Kütüphanesi E6
2. İstanbul Üniversitesi, Türkçe Yazmalar 5547
3. İstanbul Üniversitesi, Türkçe Yazmalar 5574
4. Millet Kütüphanesi Ali Emîrî 81
5. Süleymaniye, Lala İsmâil 431
6. Süleymaniye, Fâtih 3794 nüshaların dışında kullanmadığı, hatta Dîvân nüshalarının tanıtımı bölümünde (sf.XII, XIII) hiç zikretmediği nüshalar vardır:
7. Kayseri, Râşid Efendi Kütüphanesi 1262
8. Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Revan 739
9. Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet 416
10. Bibliothéque Nationale Suppl. 1163
11. Münih Devlet Kütüphanesi Cod. or. 136.⁸

Bilimsel metin yayımının başta gelen kaidelerinden biri, edisyon kritiği yapılan metnin yazma nüshalarını yeterince tanıtmaktır. Bu nüshalar arasındaki ilişkiyi ortaya koyan bir seçere çıkarmak

8 Cem Dîvân'ının yazma nüshaları hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Münevver Okur Meriç, *a.g.e.* sf. 32-35 ve Günay Kut, "Cem Sultan (edebî yönü)", *TDV, İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 7, ss. 285, İstanbul, 1993. Ayrıca, Dîvân'ın Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi 1262'deki nüshasında mevcut olup I. Ersoylu'nun neşrinde bulunmayan altı gazel ve 6 müfred için bkz. M. Okur Meriç, *Cem Sultan: Hayatı ve Şiir Dünyası*, Ankara, 1992, ssf. 192-202.

ve hangi yazmaları, hangi sebeplerle esas nüsha olarak seçtiğini, kullanmadığı nüshaları niçin kullanmadığını açıklamak araştırmacının görevidir. *Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ı* neşrinde bu kaideye hiç uyulmamıştır. Kullanılmayan nüshalardan sayın nâşirin haberinin olup olmadığı bile belli değildir. Ayrıca kullanılan nüshalar hakkında da yeterli ve doyurucu bilgi verilmemiştir.

Nüshalarla ilgili bu genel açıklamadan sonra *Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ı* neşrindeki asıl vahim problemlere geçebiliriz. Sayın I. Ersoylu "gerekli hallerde" başvurduğum dediği, Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail 431'deki nüshayı ya hiç görmemiştir ya da gördüğü halde kullanmamıştır. Zîrâ bu nüshada Dîvân neşrinde olmayan birçok manzume mevcuttur. Neşride yer alan bazı manzumelerin de beyit sayıları bu nüshada daha fazladır. Bunlara birkaç örnek vermek istiyorum.

İ. Ersoylu'nun Dîvân neşrinde bulunmayıp Lala İsmail 431 nüshasında bulunan manzumelerden birkaçı:

yk. 7b'de Murabba:

Işkuna düşeliden ey ruhu bedr ây gönül

(tamamı 14 beyit)

yk. sa'da:

Olmadı vîrâne dil âbâd elinden döstun

(tamamı 14 beyit)

yk.8b'de:

Çün oldı hazân vaktidür ey sâkî getür mey

(tamamı 14 beyit)

yk. 9a'da Mukatta'ât:

Düşeliden ışk odına derd ile

(tamamı 5 beyit)

Dilberün ışkı düşelden gönlüme

(tamamı 7 beyit)

Olalı mihmet ile yârdan dâr

(tamamı 7 beyit)

yk. 10a'da:

Unutma beni ey mehrû-yı âlem

(tamamı 4 beyit)

Gice sürer idün zevk u safâlar

(tamamı 3 beyit)

yk. 10b'de Gazel:

N'o ola ben gitdümse cânâ sen esen kal sür safâ

(tamamı 12 beyit)

yk. 30 b'de Gazel:

Yüzünde çün belürdi senün ey nigâr hat

(tamamı 7 beyit)

yk.33b'de Gazel:

Hüsnünün devrinde cânâ gezdürür micmer hatun

(tamamı 7 beyit)

Dîvân neşrinde bulunup Lala İsmail 431'de beyit sayısı daha fazla olan şiirler de mevcuttur. Bunlara birkaç örnek vermek gerekirse:

Dîvân neşrinde sayfası şiir numarası	Beyit sayısı	Lala İsmail 431'de beyit sayısı
I	3-4	15 25
II	4-5	17 25
III	5-6	18 33
V	15-17	27 41
XI	40-43	42 56

Sayın İ. Ersoylu, *Cem Sultan'ın Türkçe Dîvân'ı* neşrinde çok önce yayımlanmış çeşitli eserlerde Cem Sultan'a ait olarak yer alan fakat kendi neşrinde bulunmayan birçok şiir hakkında hiç bir yorumda bulunmamıştır. Şehâbetin Süleyman'ın *İctihad* mecmuasında altı sayı süresince neşrettiği oldukça kapsamlı "Sultân Cem Hayatı, Şahsiyet-i Edebiyyesi" makalesi,⁹ Ahmed Refik'in *Sultân Cem* adlı kitabı,¹⁰ Sadettin Nüzhet Ergun'un *Türk Şairleri*¹¹ ve Rüştü Şar-

9 Şehâbetin Süleyman, "Sultân Cem, Hayatı-Şahsiyet-i Edebiyyesi", *İctihâd*, sayı:106-113, İstanbul, 1330.

10 Ahmed Refik, *Sultân Cem*, İstanbul, 1924.

dağ'ın *Şair Sultanlar*¹² adlı kitaplarında bulunan Cem'e ait birçok şiir İ. Ersoylu neşrinde yoktur. Oysa çoğunun Bibliyografya'da bile zikretmediği bu çalışmalar-daki şiirlerden bir kısmı, Dîvân'ın, sayın nâşirin kullanmaya değer görmediği yazma nüshalarında bulunmaktadır.

Bilimsel metin yayımının sorumluluğu çok büyüktür. Eserin ilmî neşrinden sonra, bu metin üzerinde yapılacak çalışmalar için, elde "bilimsel" bir metin olduğundan, kimse, yazma eser kütüphanesine gidip de metnin aslını kullanmaz. Dolayısıyla sunulan metnin eksiksiz ve mümkün olduğu kadar hatarsız olması hedeflenmelidir. Sayın İ. Ersoylu'nun neşri maalesef bu bilimsel sorumlulukla hazırlanmamıştır. Dîvân metniyle ilgili yukarıda sıraladığım eksiklere ilave olarak nâşirin esas nüshalar olarak kullandığı yazmalardan küçük bir örnek daha vermek istiyorum. Sayın Ersoylu'nun esas nüshalar olarak kullandığı Ü1 v Ü2 nüshalarında "Müfredât" kısmında bulunan ve Dîvân neşrindeki müfredât arasında her nedense yer almayan:

*Bil ki gönümde ne tutdum didüm ol mâh didi
Didiğin bûse kinâr ise begüm işde turur*

beytinin başına gelenleri tahmin etmek güçtür.

Tenkidi dîvân neşrinde, eğer mümkünse ve bulunabiliyorsa, şâirin dîvânına girmemiş veya dîvân tertibinden sonra yazılmış ve çeşitli nazîre ve şiir mecmuaları ile tezkirelerde yer alan manzumeleri de hazırlanan metne ilave etmek gerekir. Cem sultan'ın Dîvân'ına girmemiş ve bugün muhtelif şiir mecmualarında mevcut şiirleri vardır. Bu şiirlerden bazılarının Cem Sultan'a aidiyeti tartışmalı ise

11 Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, cilt: 3, İstanbul, tarihsiz.

12 Rüştü Şardağ, *Şair Sultanlar*, Ankara, 1982.

de yapılan neşrin sonuna koyulabilecek bir "ek" bölümünde verilmesi mümkün idi. Kaldı ki yapılan neşire, Cem'e ait olduğu tartışmalı olan Frengistân Kasidesi (bkz. sf. 32) dahil edilmiştir. Cem'in Dîvân'ına girmeyen ancak çeşitli nazîre ve şiir mecmualarında yer alan şiirlerinden metnin takdiminde de hiç bahsedilmemiş, âdetâ bu şiirler yok sayılmıştır.

Dîvân neşrinde olmayan bu şiirlerden sadece bir örneği, Cem Sultan'ın Ahmed Paşa'nın gazeline yazdığı bir nazîreyi aktarmak istiyorum. Gazel Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emîrî, manzum 673 numarada kayıtlı Mecmûatü'n-nezâir (Nazireler mecmuası)'ın 15b yaprağında-
dır.

Nazîre-i Cem

*Mestâne göziün bağrumı pür-hûn ider iy dâst
Hem aks-i ruhun yaşumu gül-giün ider iy dâst*

*Şol denlü gönül ışkı ile çekdi cefânı
Aglasa gözüm âlemi Ceyhûn ider iy dâst*

*Sayd itmek için bu dil-i miskînümi benden
Çeşm-i siyehûn sîhr ile efsûn iy dâst*

*Şîrîn lebünün şevkına Cem cânını virdi
Vasl ırgürüben n'ola dir isen kerem iy dâst*

b. Dîvân Tertibi İle İlgili Problemler

Dîvân'ın bilimsel yayıma hazırlanışında, yukarıda sıraladığım sorumsuzluk örneği problemlere ek bir başka yanlışlık ve ciddiyetsizlik de Dîvân metninde yer alan şiirlerin sıralanışında ortaya koyulmuştur. Sayın nâşir, Dîvân'ı: "UZUN MANZUMELER", "GAZELLER", "RÛBÂT", "FİLMU'AMMEYÂT", "MÜFREDÂT" başlıklı bölümlere ayırmıştır. Bu, bilimsel Dîvân neşirlerinde hiç yapılmamış, tamamen amatörce bir bölümlendirme tarzıdır. Ciddî, bilimsel neşirlerde Dîvân metinleri nazım şekli esasına göre

bölümlenirler. Sayın İ. Ersoylu şimdiye kadar uygulanan şeklin dışında, yeni ama hiçbir faydası ve mantığı olmayan yeni bir tarz denemiş ama bunda da kendi mantığı içinde tutarlı olamamıştır. Mesele, Cem Sultan'ın Türkçe Divân'ı neşrinde "GAZELLER" kısmında yer alan 16, 20, 21 beyitli gazeller "UZUN MANZUMELER" bölümünde olması gerekmektedir.¹³

Bilimsel metin tenkidi çalışmalarında üzerinde çalışılan eserin yazma nüshalarını, özellikle de metni kurmada esas alınan yazmaları (çok büyük bir engel yoksa) mutlaka görmek, incelemek lazımdır. Sadece mikrofilmlerden yapılan çalışmanın bazı tehlikeleri vardır. Tarihsel metin neşri işiyle uğraşanların yazma eserlerin fiziksel özellikleri hakkında, cilt, kağıt, mürekkep, yazı çeşidi, süsleme sanatları v.s. gibi konularda bilgi sahibi olmaları gerekir. Edinilen mikrofilm ve fotokopilerin çok büyük kolaylıklar sağladığı muhakkaktır ancak ele alınan metindeki, özellikle problemler için yazma eser kütüphanesini ziyaret edip eseri incelemek şarttır. Ben Sayın İ. Ersoylu'nun Divân'ın yazma nüshalarını lâyıkıyla incelemeyi kanaatindeyim. Şöyle ki, Divân neşrinin 17. sayfasında şu not düşülmüştür.

"Bu manzumenin sadece Ü2 nüshasının başında, mefâ'ilün, mefâ'ilün, mefâ'ilün, mefâ'ilün, mefâ'ilün vezni ile yazılmış dokuz beyit varsa da şiirin muhtevâsına uymadığından buraya alınmamıştır."

Öncelikle, bilimsel neşirlerde dokuz beyit gibi uzun bir bölümün "şiirin muhtevâsına uymadığından" atılmasının ne gibi bir ilmî ve mantıkî sebebi olabileceğini okuyucuların takdirine bırakıyorum.

İşin aslı şudur: Ü2 nüshasının başında dokuz beyitlik bir bölüm yoktur. Daha doğrusu Sayın nâşirin 245. sayfadaki "NÜSHA FARKLARI" bölümünde de belirttiği gibi Ü2 nüshasının başı (ilk on iki beyit) yoktur. Şimdi insafli olalım, ilk on iki beyti olmayan manzumenin başında nasıl oluyor da "muhtevâya uymayan" dokuz beyit bulunuyor. Bu durumda birşeylerden şüphelenmek ve biraz düşünmek gerekir. Benim yazmayı inceledikten sonra vardığım sonuç şudur: Şiirin başında yer alan dokuz beyitlik bölüm yazmanın 1b (birinci yaprağın arka yüzü) sayfasında bulunmaktadır ve Ü2 nüshasındaki birinci manzumenin ilk dokuz beyitidir. 2a-b (yani ikinci yaprak) kopmuş ve kaybolmuştur. Dolayısıyla manzumenin devamı olan diğer on iki beyit yoktur. İşte bu sebeple IV numaralı şiir on üçüncü beyitten başlar. Zîrâ ilk on iki beytinin yazılı olduğu sayfa, kaybolan yaprağın 2b yüzündedir. Yazmanın numaralanması, yaprağın yırtılmasından sonra yapılmış ve bu eksiklik gözden kaçmıştır. Bu yüzden aslında 3a-b numaralı olması gereken yaprak 2a-b olarak numaralanmıştır. Sayın nâşir bu meseleyi çözmemiş ve çareyi birinci manzumenin "muhtevaya uymayan" ilk dokuz beytini tâbir câizse çöpe atmakta bulmuştur.

Ü2 nüshası

- 1a Divân'ın başlangıç sayfası.
- 1b Birinci manzumenin ilk 9 beyiti.
- 2a (Kopmuş) Birinci manzumenin devamı olan 12 beyit.
- 2b (Kopmuş) İkinci manzumenin (Ersoylu neşrinde VI.) ilk 12 beyiti.
- 3a (2a olarak numaralanmış) İkinci manzumenin (Ersoylu neşrinde VI.) 13. beyitten itibaren devamı
- 3b (2b olarak numaralanmış)

¹³ Bu konuda yazılan bir eleştiri için bkz. Cemâl Kurnaz, "Cem Sultan'ın Oğuz Han Mersiyesi: Bir Kaside mi, Üç Gazel Mi?" *Türk Dili*, 530, Şubat 1996, ss. 315-320.

Cem Sultan'ın üç yaşındaki oğlu Oğuz Han'ın öldürülmesi üzerine yazdığı mersiye, Ersoylu tarafından "UZUN MANZUMELER" bölümüne koyulmuştur. (bkz. sf. 29) Daha önce Cavid Baysun tarafından "kaside" olarak nitelenen¹⁴ bu şiir hakkında Cemâl Kurnaz, *Türk Dili'nin Şubat 1969'da yayımlanan 530. sayısındaki "Cem Sultan'ın Oğuz Han Mersiyesi: Bir Kaside mi, Üç Gazel mi?"* başlıklı yazısında, mersiye üç gazelden meydana geldiğini öne sürmekte, ancak yazısının sonunda metni bir tercîbend veya terkîb-i bende dönüştürmenin de mümkün görüldüğünü belirtmektedir.¹⁵ Ben bu konuda Sayın Kurnaz'ın ikinci fikrini doğru buluyorum. Metin üç gazel değil bazı beyitleri eksik olan bir terkîb-i benddir. Şiir yazma Dîvân'ın ana metni içinde yer almaz, sayfa kenarına sonradan ilave edilmiştir. Bu durumda şiiri ilave eden müstensih'in (yazıcının) bazı beyitleri unuttuğunu ya da sadece bildiği kadarını yazdığını düşünebiliriz. Şiir kurgusu şöyle olmalıdır:

Mersiye/Terkîb-i Bend

I. Bend

1. beyit

9. beyit

(kâfiyesi "ân")

II. Bend

10. beyit

(3 beyit eksik)

15. beyit

(kâfiyesi "ân")

III. Bend

14 M. Cavid Baysun, *Cem Sultan, Hayatı ve Şiirleri*, İstanbul, 1946.

15 Cemâl Kurnaz, a.g.e.

16. beyit

24. beyit

IV. Bend

25. beyit

34. beyit

(kâfiyesi "er")

(kâfiye "ün")

c. Yanlış Okumlar:

Cem Sultan'ın Türkçe Divân'ı neşrinde 130. sayfada yer alan CLVH. gazel şöyle okunmuştur:

1. *Andukça lebüin cânâ bulsam n'ola cânandan hat
Kim ola ki almaya ol çeşme-i cânandan hat*

2. *Hattun gelicek gözden geçdi gam-ı zülfin âh
Hayfâ ki bulunmadı ömr-i güzerândan hat*

3. *Yâd-ı lebine sâki sun bize mey-i bâki Tâkim alavuz
bir dem bu ays-ı cihândan hat*

4. *Cân vireli yolunda sanma ki ziyân itdüm
Assı bana oldur kim buldum o ziyândan hat*

5. *İy dil gam-ı ışk-ı la feryâd ü figân eyle
Çün dil-ber olur her-dem feryâd u figândan hat*

6. *Tîr-i müjen iy dil-ber sînemde nişân eyler
Tâb bula dil ü cânun bu resme nişandan hat*

7. *Gül seyrini eyler Cem likin bulamaz bir dem
Cânâ ne cemâlinsüz büstân-ı cinândan hat*

Gazelin redifinde bulunan "hat" kelimesi (hı-tı), gazelde sekiz defa tekrar edilmiştir. Toplam yedi cümle içinde kullanılan bu kelime, dolayısıyla sayın nâşir tarafından tam sekiz kere yanlış okunmuştur. Önce birinci beyiti, İ. Ersoylu neşrindeki gibi okuyup neşrin sonundaki sözlük bölümüne de başvurarak anlamlandırırım:

Ey can (sevgili)! Dudağımı andıkça candan HAT (ayva tüyleri; yazı; buyruk ferman) bulsam ne olur (şaşılmı mı)? O can çeşmesinden HAT olmayan kim olabi-

lir ki?

Görüldüğü gibi beyit bu şekilde anlamsızdır. Sayın Ersoylu kelimeyi HAT (hı-tı) değil de HAZ (ha-zı) ("hoşlanma, zevklenme; sevinç, memnunluk") okuyordu böyle bir anlamsızlık ortaya çıkmayacaktı. Osmanlı edebî metinlerinin neşriyle uğraşan araştırmacıların dikkat edecekleri birinci husus, metni anlamaktır. Rahmetli Hocam Mehmed Çavuşoğlu'nun daima tekrar ettiği bir cümleyi anmak istiyorum. Hoca: "Eğer beyti anlamıyorsan hatayı kendinde ara, bu adamlar anlamsız hiç bir şey söylememişlerdir" derdi. Eski harfleri okumak, metni anlamak manasına gelmez. Nitekim sayın nâşir metni (yanlışını hariç tutarsak) okumuş ama anlamamıştır. Eğer transkripsiyonu yaparken beyitlerde şâirin neyi kastedtiğine de baksaydı, bu kadar basit bir hatayı yapmayacaktı. Şimdi beyti doğru okunuşuyla nesre çevirebiliriz:

Ey can (sevgili)! Dudağını andıkça candan haz alsan ne olur? O can çeşmesinden haz etmeyen kim olabilir ki?

Her beyiti yukarıdaki gibi tek tek ele alarak sözü uzatmak gereksizdir. Onun yerine redifteki "hat" kelimesinin cümle içinde geçtiği bölümü alıp "haz" şeklinde düzeltme önerimle sıralıyorum:

İkinci beyitte:

Ömr-i güzêrândan HAT bulunmadı (geçip giden hayattan HAT bulunmadı)
doğrusu:

Ömr-i güzêrândan HAZ bulunmadı (geçip giden hayattan HAZ bulunmadı/alınmadı)

Üçüncü beyitte:

bu ays-ı cihândan HAT alavuz (bu dünya eğlencesinden HAT alalım)

doğrusu:

bu ays-ı cihândan HAZ alavuz (bu dünya eğlencesinden HAZ alalım)

Dördüncü beyitte:

O ziyândan HAT buldum (o ziyandan HAT buldum)

doğrusu:

o ziyândan HAZ buldum (o ziyandan HAZ buldum/aldım)

Beşinci beyitte:

dilber feryâd u fighandan HAT alır (sevgili ağlayıp inleme (m)den HAT alır)

doğrusu:

dilber feryâd u figândan HAZ alır (sevgili ağlayıp inleme(m)den HAZ alır)

Altıncı beyitte:

dil ü cânum HAT bula (gönlüm ve canım HAT bulsun diye)

doğrusu:

dil ü cânum HAZ bula (gönlüm ve canım HAZ bulsun/alsın diye)

Yedinci beyitte:

büstân-ı cinândan HAT bulmaz (cennet bahçesinden HAT Bulamaz)

doğrusu:

bustân-ı cinândan HAZ bulamaz (Cennet bahçesinden HAZ bulamaz/alamaz.

Bu beyitin ikinci mısranın başındaki "Cânâ ne" okuyuşu da yanlıştır. Doğrusu "Cânâne" olmalıdır. Zirâ, hemen sonraki kelime "cemâlinsüz" dür. Eğer, Sayın İ. Ersoylu "Cânâ" (ey sevgili!) hitabından sonra gelen "cemhal" (yüz güzelliği) kelimesini "senin cemâlin" diye algılıyorsa o zaman kelimenin "cemâlin" değil "cemâlün" (yani nun'la değil kefle) yazılması gerektiğini bilmelidir.

"Cânâne cemâlinsiz" "sevgilinin güzel yüzü olmadan" anlamındadır ve beyitin bugünkü dile çevirisi şöyle olur:

"Cem gül bahçesinde dolaştır ama bir an bile sevgilinin güzel yüzü olmadan o cennet gibi bahçeden (gül bahçesinden) haz olamaz"

Gazelin doğru okunuşu şöyle olmalıdır:

Gazel

1 Andukça lebün cânâ bulsam n'ola cândan haz
Kim ola ki almaya ol çeşm-i cândan haz.

2 Hattun gelicek gözden geçdi gam-ı zülfün âh
Hayfâ ki bulunmadı ömr-i güzêrândan haz

- 3 Yâd-ı lebîne sâkî sun bize mey-i bâkî
Tâkim alavuz bir dem bu ayş-ı cihândan haz
- 4 Cân vireli yolunda sanma ki ziyân itdüm
Assı bana oldur kim buldum o ziyândan haz
- 5 İy dil gam-ı ışk-ıla feryâd ü figân eyle
Çün dil-ber olur her dem feryâd u figândan haz
- 6 Tîr-i müjen iy dil-ber sînemde nişân eyler
Tâ bula dil ü cânüm bu resme nişândan haz
- 7 Gül seyrini eyler Cem liken bulamaz bir dem
Cânâne cemâlinsüz bustân-ı cinândan haz

Dîvân'ın 62. sayfasındaki XXXV. gazelin 4. beyti şöyle okunmuştur:

Şast-ı zülfün dakalî râ kaşların yasına ze
Tîrine bağlandı gönlüm bulmadı dahî güşâd

Beytin ilk mısra'nın son kelimesi olan "ze" için Dîvân'ın sonundaki sözlükte şu anlam verilmiştir: "Osmanlı alfabesinin on üçüncü harfi olup ebced hesabında yedi sayısının karşılığıdır." Beyiti, bu okuyuş şekline göre anlamlandırırız:

"Saçlarının şastı (okçuların taktığı yüzük) râ harfine benzeyen kaşlarının yayına ZE takalidan beri, gönlüm (senin) okuna bağlandı ve bir daha açılmadı."

Beyit bu haliyle elbette anlamsızdır, "ze" diye okunan (ze-he) kelime aslında "zih" dir ve "kiriş, yay kirişi" anlamındadır, şâir ok ile ilgili "şast, ya, zih, tîr" gibi kelimeleri bir arada kullanarak oyun yapmaktadır.

Sayın İ. Ersoylu, Dîvân neşrinin 91. sayfasındaki bir beyiti şöyle okumuş:

Koma kim zülf-i siyâhını çeke hâl-i ruhun
Çünkü 'abbâs-ı 'alemdür anı kâfer mi çeker

Yine metnin sonundaki sözlüğe başvurursak "abbâs" kelimesinin karşısında "arslan" karşılığı görürüz. Öyleyse beyit

şöyle manalandırılmalı:

"Yanağındaki beninin siyah saçlarını çekmesine izin verme, çünkü bayrağın (sancağın) arslanıdır; onu kâfir mi çeker"

Görüldüğü gibi beyit, bu şekilde anlamsızdır. Öyleyse yanlış okunan şu izâfet terkîbini "abbâs-ı 'alem" diye değil de "Abbâsî 'alem" diye (ki benim gördüğüm Topkapı Sarayı, Revan 739 nüshasında bu şekilde ('ayn-be-şedde-elif-sin-ye) yazılıdır. Okuyalım ve M. Zeki Pakalın'ın *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*'nde Vak'anüvis Vâsîf Efendi'den aktardığı şu bilgiye birlikte göz atalım:¹⁶

"Hulefâ asrında bayrak ve sancakların evât çoğaldı. 'Abbâsî halifeleri Kerbelâ şehidleri için hüzün ve mâtem alâmeti olmak üzere siyah bayrak çektiler. Siyah elbise giydiler."

Buradan da anlaşılacağı gibi "Abbâsî 'alem" siyah bayrak anlamındadır ve beyitte siyah saç ve kâfir kelimeleriyle birlikte tenâsüp (anlam ilgisi oyunu) yapmaktadır. Çünkü siyah birçok yönlerden kâfirlere atfedilen bir renktir. Ayrıca beyitte bir de eskilerin leff ü neşr tabiri ettiği, birinci mısradaki söylenen kelimelerle ilgili ikinci mısradaki da aynı sıra düzeninde kelimeler kullanmak sanatı yapılmaktadır:

Birinci mısradaki: Zülf-i siyâh.....hâl-i ruh
İkinci mısradaki: 'Abbâsî 'alem.....kâfir

Neşrin 98. sayfasındaki, CI. gazelin 4. beyiti şöyledir:

Seyrî seferde ben nice soram safayı kim
Bâlâ-yı kaddün anucak olur belâ sefer

İlk mısradaki "soram" okuyuşu yanlıştır. Türkçemizde "safa" kelimesiyle ya-

¹⁶ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, cilt:1, İstanbul, 1983, sf. 47.

pılan deyimlerden biri "safâ sürmek"tir "safâ sormak" değil. Ben üşenmedim, Dîvân'ın iki nüshasına (Sayın nâşirin kullandığı Ü1 nüshasına ve kullanmaya tenezzül etmediği Revan nüshasına) baktım. Her ikisinde de kelime "sin" harfi ile "sürem" şeklinde yazılmıştır. Zaten beyit de bu şekilde daha anlamlıdır:

Seyr ü seferde ben nice sürem safâyı kim
Bâlâ-yı kaddün ancak olur belâ sefer

*Seferlerde, bu geliş-gidişlerde ben
nasıl safâ süreyim ki, boyunun uzunluğunu
hatırlayınca sefer bir belâ olur"*

Dîvân neşrinin 147. sayfasındaki CLXXXIV. gazelin 7. beyiti şöyle okunmuştur:

*Ta'na taş atduğı gece sakladuğum bu ki ben
Âhir anı kendüme seng-i mezâr itsem gerek*

Beyitteki "atduğı gece" okuyuşu yanlışdır. Nâşirin kullandığı Ü1 ve Revan nüshalarında (Revam, yk.56b) birinci mısra:

Ta'na taşın atduğunca sakladuğum bu ki ben

Şeklinde yazılmıştır. Beyitte âşığın, sevgilisinin onu kovmak veya ayıplamak için attığı taşları toplayıp kendisine mezar taşı yapması gibi lirik bir imajı vardır. Yani sevgilimin bu taşları "gece" atması veya âşığın onları "gece" saklaması gibi bir şey yoktur. Nâşir "taşın" yazılışındaki "nun" harfini, "şın" harfinin teknesi sanıp "taş" okuması da sanırım bir gaflet eseridir....

Neşrin 150. sayfasındaki CXC. gazelin ilk beyiti şöyle verilmiştir:

*Kurdukça yıkar ay-ıla müşğîn kemân kaşun
Kılur nişâne tîrine cân bi-gümân kaşun*

Yine neşrin 212. sayfasında yer alan

CCCV. güzelin ilk beyti de şöyledir:
Yaykar ay-ıla kaşın yâr kemân eyleyeli
Gamzesi tîrine ben sine nişân eyleyeli

Önce bir soru: Aynı kelime neden ilkinde "yıkar" (ya-ya-kaf-re) ikincisinde "Yaykar" (ya-ya-kaf-re) okunmuştur? Bu tutarsızlığın sebebi nedir? Aslında, beyitlerle ilgili esas konu bu değildir. Asıl konu, bir kelimenin yanlış okunmasıyla ilgilidir; herhalde, Sayın İ. Ersoylu'nun Osmanlılar'ın kullandıkları ve adına "yaykara" dedikleri uzun ve sert kırıktan haberi yoktur. Eğer olsaydı ilk beyitte, "kurmak, keman, kaş, nişân, tîr", ve ikincisinde, "kaş, kemân, tîr, nişân" gibi "yay" ile ilgili kelimelerle dolu her iki beyti de yanlış okumazdı. Beytin estetiğini anlamak için "yaykara'nın "yalan haber, asılsız haber" anlamına da geldiğini ve her iki beyitte de sevgilinin, başkalarının âşık hakkındaki yalan haberlerinden sinirlenmesi ve kaşlarının çatılması imajının olduğunu da ilave edelim.

Beyitlerin doğru okunuşları şöyledir:

*Kurdukça yaykarayla müşğîn kemân kaşun
Kılur nişâne tîrine cân bi-gümân kaşun*

ve

*Yaykara ile kaşın yâr kemân eyleyeli
Gamzesi tîrine ben sine nişân eyleyeli*

Metnin 181. sayfasındaki CCXLIX. gazelin 2. beytinin okunuşu şöyledir:

*Ya kaşun 'id ayıdur kurbânın olsun hûblar
Şimdi mi oldı melek kurbân-ı İsmâ'il için*

Beyitteki "kurbân-ı İsmâ'il" tamlaması vezin gereği okunmuş görünüyorsa da yanlıştır. Tamlama, "İsmâ'il'in kurbanı" manasına gelir ki hem cümlenin sentaksına uymaz hem de manasızdır. Burada, Cem'in şiir yazdığı dönemde Osmanlı şiirinin henüz gelişme aşamasında olduğu-

nu veaşında aruz hatası sayılan "nun"la biten uzun heceyi bir buçuk hece sayma "acemiliğinin" yapıldığını göz önünde bulundurmak gerekir. Mısra'ı:

Şimdi mi oldı melek kurbân İsmâ'il için

diye okumak lazımdır.

Dîvân neşrinin 200. sayfasındaki CCLXXXV. gazelin ikinci beyti şöyledir:

Belâ dâmında dil mürğün esîr-i bend-i 'ışk
eyler
Hümâ zülfün hevâsına hevâ-dâr olmasın
kimse

Beypite, Osmanlı şiirinde şimdiye kadar görülmemiş bir teşbih (benzetme) ile karşılaşırız(!): "Hümâ zülf" yani "hümâ kuşuna benzeyen saçlar". Doğrusu ben bu benzetmeyi gözümde canlandıramıyorum. Sakın burada bir yanlış okuma söz konusu olmasın... Tabii ki Dîvân şiirine biraz âşina olanlar "Hümâ" (he-mim-elif) diye okunan kelimenin "Hemân" (he-mim-elif-nun) okunması gerektiğini anlamışlardır. Öyleyse mısra:

"Hümâ kuşuna benzeyen saçlarının
arzusuna kimse tutulmasın"

değil:

"Yeter ki saçlarının arzusuna kimse
tutulmasın"
anlamında olacaktır.

Sayın İ. Ersoylu Dîvân'ın 227. sayfasındaki CCCXXXV. gazelin birinci beytini şöyle okumuştur:

Ol dem kamı ki Ka'be-i kâ'yân mekân idi
Ârâm-gâh-ı gönlümün ol âsitân idi.

Beypitin ikinci dizesindeki "Ârâm-gâh-ı gönlümün" okuyuşu yanlıştır. Benim baktığım ÜI nüshasında "Arâm-

gâh" kelimesinin son harfi olan "he" nin altında bir kesre işareti vardır. Osmanlı yazma eserleriyle ve metin neşri işiyle uğraşanlar çok iyi bilirler ki bu işaret izâfet kesresi için kullanıldığı gibi, iyelik (sahiplik) ve akkuzatif (yapma hali eki) için de kullanılmıştır. Sayın nâşir, "he" harfinin altındaki bu kesreyi izâfet kesresi sanmıştır ki yanlıştır. Mısra şöyle okunmalıydı:

Ârâm-gâhı gönlümün ol âsitân idi.

ç. Yanlış Anlamlandırmalar:

Bazı bilimsel neşirlerin sonlarında yer alan sözlük kısımları, metinde geçen kelimelerin anlamlarını içermesi bakımından çok önemlidir. Ancak önemli olan husus, bu tür sözlüklerde yer alan kelimelerin karşılıklarının metinde geçtiği şekilde olmasıdır. Yayınlayan, kelimeleri liste halinde sıralar, sonra da önüne çeşitli sözlükleri açıp bu kelimelerin karşılıklarını yazarsa bunun bir anlamı yoktur. Sayın İ. Ersoylu'nun neşrinde, sözlük kısmında yer alan bazı kelime karşılıklarının, metindeki anlamı vermediğini gördüm. Bunlara sadece birkaç örnek vermekle yetineceğim.

129. sayfadaki CLV. gazelin redifi "hat"tır ve şâir ilk beyitte meşhur Hattat Yâkhut'un adını anarak bir tenâsüp oyunu yapmaktadır:

La'lün kenârına yazalı hat-gubâr hat
Yâkût nüshasında kodı yâd-gâr hat

Beypite geçen "Yakût" kelimesi arkadaki sözlükte verildiği gibi: "yakut, değerli bir süs taşı" anlamında değil "Yâkût-ı Mustasimî (ölm. 1299) adlı meşhur hattat" anlamındadır. Konu hat sanatından açılmışken deam edelim. 139. sayfadaki CLXXXIII. gazelin ilk beytinde hat çeşitle-

ri "reyhân, nesih, muhakkak, rıkâ, sülüs ve tevki" den bahsedilmektedir.

*Hat-ı reyhânunun neshi muhakkak
Rıkâ'ü sülüs ü tevki' yazdı el-hak*

Bu yazı çeşitleri, "aklâm-ı sitte" (altı kalem, altı çeşit yazı) denilen ve 10. asırda bn Mukle'nin ortaya koyduğu ve daha sonra yukarıda sözü geçen Hattat Yâkût'un son şekillerini verdiği yazılardır. Metnin sözlüğünde, "nesih, rıkâ, sülüs ve tevki" yazı çeşitleri olarak gösterildiği halde, "reyhân için" fesleğen" ve "muhakkak" için "doğru, gerçekliği belli olmuş" anlamları verilmiştir.

Neşrin 204. sayfasında yer alan CCXCI. gazelin 3. beytinde küçük harflerle yazılan "şerh-i mutavvel", Osmanlı medreselerinde ders kitabı da olarak okutulan çok meşhur bir belâgat kitabının adıdır. Eser, Sâdeddîn Taftézâniye ait olup Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-ulûm* adlı eserine bn Hacib'in *Telhisu'l-mifâh* adıyla yaptığı özetinin bir şerhidir.

*Zülfüne bedî'dür senün muhtasar olmak
Çün şerh-i mutavvelde sığışmadı beyâna*

Beytindeki "mutavvel" kelimesi sözlükte sadece ilk anlamıyla: "uzatılmış, uzun uzun; tafsil edilmiş" manasında gösterilmiş, Şerh-i Mutavvel'den bahsedilmemiştir.

Divan'ın 47 sayfasında yer alan VII. gazelin 4. beytinde "püşt-i pâ urmak" deyimini geçmektedir.

*Püşt-i pâ urur idüm fark-ı ser-i gerdüne
İşigün olsa eger püst ü penâhum sanemâ*

Metnin sözlüğünde: "püşt-i pâ: taban" yer almaktadır. Anlaşılan sayın nhaşir "püst-i pâ urmak"ın bir deyim olduğunun ve "gezip dolaşmak" anlamına geldiğinin farkında değildir.

d. Diğer Hatalar:

Cem Sultan'ın Türkçe Dîvân'ının Sayın Ersoylu tarafından yapılan neşrindeki hatalar maalesef buraya kadar birkaç alt başlık halinde ve kısa örneklerle gösterdiğimiz kadar değildir. Metindeki özensizliğe ilave olarak bazı kelimelerin dönemin dil özelliklerine uygun olarak yazılmaması, ses uyumuna dikkat edilmemesi, vassf-ı terkiplerin gösterilmemesi, vezin hataları, arabça metinlerin imlâsındaki yanlışlar gibi daha birçok unsur, neşrin bilimsel niteliğine gölge düşürmektedir. Bütün bunları sıralamak derginin hacmini açacağından yine birkaç örnekle yetineceğim.

35. sayfada 44. beytin 2. mısraın Ersoylu tarafından okunuşu:

Ol-durur Pes Hudây hâlikü'l-insândur

Şiirin vezni: fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün olduğundan mısra:

Ol-durur pes [kim] Hudâ-yı hâlikü'l-insândur

diye okunmalıydı.

98. sayfada 101. gazelin 7. beytinin ilk mısraı şöyle okunmuştur:

Gel yoldaş ol Cem'e seferden safâ bula

Şiirin vezni: mef'ûlu fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün şeklindedir. Öyleyse beyti

Gel yoldaş ol Cem'e ki seferden safâ bula

diye okumak gerekir. Nitekim hem Ü1 hem Revan nüshasında böyle yazılmıştır.

Neşrin 137 sayfasındaki 168 gazelin vezni, mefâ'ilü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün olarak gösterilmiştir. Aslında gazelin vezni mef'ûlü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün'dür.

Metinde yanlış okunan veya yazılan birkaç kelimeyi de sayfa, beyit numarası ve doğru okunuşlarıyla vermekle yetiniyorum:

Sayfa	beyit numarası	okunuşu	doğrusu
26	26	kâlib-ı	kâleb-i
6	12	hevâsı	havâsı
19	22	hevâ	havâ
23	87	'ankâ	'Ankâ
7	11	'aciz	'âciz
32	31	Ela	Ala
35	46	rum	Rûm
40	6	hayât-ı câvidânı	hayât-ı câvidânî
46	3	Gayre	Gayra
56	5	Mâl-ı	Mhail-i
5	3	Ez sun'-ı	Ez-sun'-ı
18	12	'ayşi	'ayşî
62	4	şeker lebünde	şeker-lebünde
64	7	Şekker lebünden	Şekker-lebünden
62	4	helvâ	halvâ
72	4	şeker pâlûdedür	şeker-pâlûdedür
96	5	elif kaddün	elif-kaddün
108	4	haste dil	haste-dil
109	3	giyer	geyer
119	2	Giyemesün	Geymesün
178	4	giyesin	geyesin
113	2	hamdi li'llah	Hamdü'lillah
117	1	gözlerüm	gözlerem
139	1	'Isâ nefesüm	'Isâ-nefesüm
207	4	Bâlna	Bâline
207	4	şevk nâmemi	şevk-nâmemi
230	5	kıssa-i mecnûnlığını	kıssa-i Mecnûnlığını
233	1	Bi-hamdu'llah	Bi-hamdî'llah
13	103	şevki	şevkî
129	3	şevkı	şevkî
163	1	şevkine	şevkına
120	6	Şevk-i	Şevk-ı

e. Sonuç

Sonuç olarak, Doç. Dr. İ. Halil Ersoy-lu tarafından önce Doktora Tezi daha sonra "vülgarize bir neşir" en son da Türk Dil Kurumu Yayınları arasında yer alan ve bilimsel! bir çalışmayla hazırlanan *Cem Sultan'ın Türkçe Divan'ı* adlı eser maalesef bir bilim adamından beklenen ti-

tizlik ve bilgi birikimi ile hazırlanmamıştır. Acı ve fırtınalı bir hayat süren ve ölü-münden sonra naaşı bile politik oyunlara âlet edilen bahtsız Şehzâde Cem'in kara talihin bundan sonra yapılacak çalışmalar için değişmesini, bunun için de eserleri-nin daha bilgili, dikkatli ve işinin ehli araştırmacılar eline düşmesini diliyorum.